

Nowy ład europejskiej komunikacji – ideologia czy technokratyczna konieczność? Europejska Unia Poczto- -Telekomunikacyjna (1942–1945)

Valentine Aldebert, Sabrina Proschmann

Uniwersytet Sorboński, Uniwersytet Heinricha Heinego w Düsseldorfie

Streszczenie

Każdy nowy reżim bazuje na tworzeniu sieci wiążących społeczeństwo w jedną całość – wśród nich można wymienić sieć komunikacyjną. W latach trzydziestych XX wieku dwiema najważniejszymi sieciami komunikacyjnymi były poczta i telekomunikacja (PiT). Od 1935 roku możemy jednak zaobserwować osłabienie współpracy – zarówno bilateralnej, jak i wielostronnej – w dziedzinie poczty i telekomunikacji. W następstwie zniszczeń, które przyniosły ze sobą pierwsze miesiące wojny, działania administratorów PiT skupiły się na próbach odbudowy wcześniejszych struktur. W przypadku Niemiec i Włoch, które dążyły do stworzenia „nowego ładu europejskiego”, technokraci z obu krajów mieli opracować nowy system, który połączyłby całą Europę. W rezultacie w 1942 roku założono Europejską Unię Poczto-Telekomunikacyjną (EUPIT). Ponieważ jednak ówczesna „Europa” obejmowała Niemcy, Włochy i kraje przez nie okupowane, oznaczało to zerwanie ciągłości europejskiej współpracy w dziedzinie PiT – choć taka unia regionalna była dyskutowana w latach dwudziestych, planu nigdy nie wdrożono w życie. Powstaje więc pytanie: dlaczego ustanowiono ją w roku 1942? Czy służyła niemieckim i włoskim władzom do wprowadzenia nowego porządku bazującego na ideologii, czy też była jedynie wyrazem administracyjnej potrzeby ułatwienia komunikacji na kontynencie europejskim?

Europejską Unię Poczto-Telekomunikacyjną (EUPT; niem. *Europäische Post- und Fernmeldeverein*) założono w szczytowym okresie II wojny światowej, a tworzyło ją 13 administracji członkowskich. Powstanie tej europejskiej organizacji pocztowej i telekomunikacyjnej (PiT) było bezpośrednim rezultatem niemiecko-włoskiej inicjatywy (*Europäischer Postkongress Wien 1942...*, 2013, s. 88–103); pierwszy kongres EUPT zebrał się w Wiedniu w październiku 1942 roku. Nowy twór nawiązywał do najważniejszych międzynarodowych kongresów naukowych i organizacji międzynarodowych drugiej połowy XIX wieku, przede wszystkim do Światowego Związku Pocztowego (1874) i Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego (1865). EUPT różniła się od poprzednich przedsięwzięć swoim europejskim zasięgiem oraz tym, że powstała i funkcjonowała w czasie globalnej wojny w latach 1939–1945, czyli w okresie, który na pierwszy rzut oka mógł wydawać się niesprzyjający dla współpracy technicznej.

Dwa znaczki wydane podczas wojny być może najlepiej ilustrują dwa pozornie rozbieżne kierunki działania EUPT: jeden ma charakter totalitarny, zgodny z propagandą państw Osi, drugi zaś podkreśla międzynarodową tradycję technokratyczną. Na pierwszym znaczku (z 1941 roku) widnieją wizerunki Mussoliniego i Hitlera, obok których umieszczono z jednej strony włoskie różgi liktorskie, a z drugiej – nazistowski orła. Ten niemiecki znaczek zawiera również podpis „zwei Völker und ein Kampf”, co oznacza „dwa narody, jedna walka”. Zasadniczo jest to wyraz hołdu dla przymierza państw Osi. Drugi znaczek z podpisem „Europejski Kongres Poczty, Wiedeń 1942 roku” ukazał się po kongresie EUPT i przedstawia mapę Europy oraz waltornistę, postać typową dla XIX-wiecznej dystrybucji pocztowej (umieszczaną np. na wielu duńskich znaczkach). Rysunek z obu stron okalają liście dębu. Ten znaczek powstał nie dla uczczenia państw Osi, lecz próby zjednoczenia Europy w sektorze PiT.

1. Znaczek z wizerunkami Mussoliniego i Hitlera, 1941 rok.

Źródło: Gottfried Klein, wolny dostęp

2. Znaczek upamiętniający Europejski Kongres Poczty w Wiedniu, 1942 rok.

Źródło: Erich Meerwald, wszystkie prawa zastrzeżone; reprodukcja za zgodą niemieckiego Federalnego Ministerstwa Finansów

W naszym tekście skupiamy się właśnie na analizie oddziaływania opisanych wyżej nurtów – ideologii faszystowskiej i technokratycznego internacjonalizmu – na EUPŦ. Należy zauważyć, że wpływy te niekoniecznie pozostawały ze sobą w sprzeczności. Czasami cele ideologiczne i technokratyczne pokrywały się ze sobą. Spróbujemy zatem opisać, jak państwa Osi wyobrażały sobie przyszłość łączności w tzw. nowej Europie. Zbadamy przede wszystkim, do jakiego stopnia EUPŦ była jedynie przedłużeniem wcześniejszej współpracy technokratycznej, a także ile miejsca poświęcono w niej na ideologię narodowego socjalizmu i faszyzmu. Stawiamy hipotezę, że w środowisku ekspertów z sektora PiT panowało powszechne przekonanie o korzystnym wpływie ścisłej współpracy na poprawę europejskich usług w zakresie PiT. Brakowało zaś jednomyślności w kwestii organizacji tej współpracy, dlatego w okresie międzywojennym – mimo regularnych rozmów na ten temat – nie udało się utworzyć żadnego europejskiego związku PiT. Hegemonia państw Osi na kontynencie europejskim na początku wojny zmieniła układ sił i umożliwiła powstanie EUPŦ. Ideologia wywierała wpływ na unię wszędzie tam, gdzie do głosu dochodziły ministerstwa spraw zagranicznych. Dotyczyło to szczególnie takich kwestii, jak język urzędowy lub pytanie, czy i w jaki sposób członkiem EUPŦ powinna zostać Francja, ówczesny lider w dziedzinie telekomunikacji.

EUPŦ poświęcono stosunkowo niewiele prac badawczych, a część autorów skupiła się na konkretnych państwach (Herren, 1997; Laborie, 2011; Kreis, 2011; Blüdnikow, Johansen, 1993; Lotz, Ueberschär, 1999). Podsumowując obecny stan badań: naukowcy są generalnie zgodni, że choć EUPŦ istniała krótko, a państwa Osi – w tym zwłaszcza Reichspostministerium (Henrich-Franke, Laborie, 2018) – wysuwały wobec niej hegemoniczne roszczenia, to wykorzystano w niej jednak międzywojenne idee europejskiej unii w zakresie PiT, a ciągłość tę można wykazać na wielu poziomach: ideowym, organizacyjnym, technicznym i indywidualnym (Laborie, 2018; Henrich-Franke, 2018).

Aby wzmocnić naszą hipotezę, najpierw osadzimy EUPŦ w ramach koncepcji „nowej Europy” – wszechobecnej w niemieckiej prezentacji projektu EUPŦ (Rede Dr. Risch..., 1941; Ohnesorge an Hitler, 1941) – a następnie omówimy stosunki międzynarodowe w zakresie PiT oraz ich ewolucję od lat trzydziestych XX wieku do lat wojny. Później poddamy analizie samą EUPŦ i postaramy się ustalić, czy możemy tu mówić o nowej europejskiej organizacji PiT w nowej Europie. Na koniec, opierając się na dwóch przykładach – symbolach oraz na kwestii przystąpienia Francji do tej organizacji, spróbujemy odpowiedzieć na pytanie, czy EUPŦ była produktem ideologii, czy technokratycznej konieczności.

EUPT można postrzegać jako organizację stworzoną w ramach tzw. nowej Europy, dlatego wypada krótko przedstawić tę koncepcję. Wykażemy też, że brak jasnych komunikatów na temat dokładnego charakteru tej idei doprowadził do powstania różnych definicji i projektów nie tylko w III Rzeszy, lecz także wśród kolaborantów w krajach okupowanych i sojusznicznych. Twórcy nowych europejskich organizacji zyskali w ten sposób możliwość względnie dowolnego modelowania tych organów.

Kletzin wskazuje, że określenie „nowa Europa” to nic innego jak narzędzie propagandy, której celem była legitymizacja wojny i pozyskanie poparcia ludności na terenach okupowanych. W sensie politycznym używano tego argumentu, by nie zdradzić się jednoznacznie z hegemonicznymi ambicjami, zabrało jednak konkretów, co miałyby to oznaczać z politycznego, wojskowego i gospodarczego punktu widzenia (Kletzin, 2000, s. 2–5).

Rzeczywiście koncepcja „nowej Europy” nie doczekała się nigdy pełnego rozwinięcia, nawet gdy III Rzesza uzyskała pierwsze korzyści terytorialne. W szczytowym okresie rządów nazistów w Europie coraz wyraźniej rysowała się jednak potrzeba przedstawienia pomysłu na przyszłość kontynentu. Mimo to zabrakło jednolitej narracji, dlatego każdy na swój sposób interpretował wizję „nowej Europy”. Niewątpliwie wpłynęły na nią idea *Mittleeuropy*¹ i *Großraumtheorie*², opierające się na przekonaniu, że wielkie mocarstwo powinno mieć własną strefę wpływów, w którą inne wielkie mocarstwa nie powinny ingerować. Wśród czołowych głosicieli tej idei był Carl Schmitt (Gruchmann, 1962, s. 22). Jak zatem twierdzono, „nowej Europie” powinna przewodzić III Rzesza.

Sam Führer postrzegał Europę głównie jako terytorium, które można było wyzyskać na korzyść III Rzeszy, dlatego niechętnie odnosił się do prób ujmowania jej w bardziej wzniosłych kategoriach. Inni dostrzegli jednak potencjał mobilizacyjny takiego podejścia (Martin, 2016, s. 8), i to nie tylko w samej Rzeszy, lecz także poza jej granicami. Okazało się, że mieli rację, ponieważ część narodowych socjalistów z innych krajów europejskich przedstawiła własne pomysły na przyszły kształt „nowej Europy”. Zaproponowano np. utworzenie federacji państw narodowo-socjalistycznych. Koncepcje³ Europy w okupowanych krajach Europy Zachodniej często wiązały się też z chęcią odzyskania władzy politycznej;

1 Europa Środkowa; podstawowym założeniem było zebranie państw Europy Środkowej i Wschodniej pod egidą Niemiec (Kletzin, 2000, s. 13).

2 Teoria wielkich przestrzeni (tłumaczenie własne auterek).

3 Na przykład przedstawiciele francuskiej inteligencji powołali Grupę „Collaboration” (we wrześniu 1940 roku), która okazywała głębokie zainteresowanie nazistowską wizją Europy. W marcu 1941 roku grupa ta podzieliła się na różne sekcje – gospodarczą, naukową i literacką – oraz „sekcję młodzieży nowej Europy” (*Les Jeunes de l’Europe Nouvelle*).

utrzymywano, że wspólnota europejska oparta na autonomii poszczególnych państw będzie lepiej reprezentować interesy narodowe (Grunert, 2012, s. 297–299).

Warto też dodać, że w ramach różnych inicjatyw starano się przełożyć koncepcję „nowej Europy” na konkretne struktury, np. w zakresie działalności kulturalnej. W swojej książce na temat „nowego ładu” w kulturze Benjamin Martin podkreśla, że „totalitarny internacjonalizm nazistowsko-faszystowskiej Osi niósł widmo czegoś innego: model współpracy ponadnarodowej opartej na wartościach najbardziej zagorzałego, agresywnego i rasistowskiego ducha narodowego” (Martin, 2016, s. 7). Ten model współpracy wyraźnie legł u podstaw m.in. Stałej Rady ds. Międzynarodowej Współpracy Kompozytorów, Międzynarodowej Izby Filmowej czy Europejskiego Związku Pisarzy (s. 6). Rodzi to pytanie, czy za powołaniem EUPT również stały względy ideologiczne, czy może główni aktorzy wydarzeń wybrali inną formę organizacyjną? Jak dotąd udało się ustalić, że nie otrzymali oni żadnych jasnych wytycznych w zakresie polityki zagranicznej. „Europa” pozostała określeniem propagandowym, pozbawionym konkretnej treści.

Technokratyczny internacjonalizm i klasyfikacja historyczna

Gdy powstawała Europejska Unia Pocztaowo-Telekomunikacyjna, poszczególne administracje pocztowe i telekomunikacyjne współpracowały ze sobą już od schyłku XIX wieku w ramach Światowego Związku Pocztowego i Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego, czyli uznanych międzynarodowych środowisk eksperckich. Wybuch wojny poważnie utrudnił jednak działalność obu związków (*Expédition des documents de service*, b.d.). W latach poprzedzających konflikt bilateralna współpraca pocztowa osłabła, a po jego rozpoczęciu została gdzieś całkiem zerwana (*Journalsager*, 1935–1944). Tym samym chęć osiągnięcia poprawy *status quo* również mogła być powodem utworzenia EUPT.

Johan Schot i Vincent Lagendijk nazywają tego rodzaju współpracę „technokratycznym internacjonalizmem”. U jego podstaw legło założenie, że organizacja międzynarodowej łączności powinna mieć charakter apolityczny, czyli znajdować się w gestii ekspertów z poszczególnych administracji, co pozwoliłoby przewyższać potencjalne konflikty polityczne (Schot, Lagendijk, 2008, s. 197). Jak wynika z badań, idea niezależnych ekspertów podejmujących racjonalne, a nie polityczne decyzje w zakresie zarządzania międzynarodowego przyświecała specjalistom ds. infrastruktury już od połowy XIX wieku (Henrich-Franke, 2018, s. 288). Mimo to można odnieść wrażenie, że wizja, którą chcieli zrealizować technicy, miała jednak wydzźwięk polityczny, ponieważ koncentrowała się na zapewnieniu komunikacji ponad granicami i zbliżaniu ludzi, a tym samym unikaniu wojen.

Nie tylko europejskie administracje PiT miały za sobą długą współpracę na poziomie międzynarodowym, lecz także sama idea europejskiej unii pocztowej nie była wcale nowa⁴. Regionalne związki pocztowe dowodziły głównie, że umożliwi to stworzenie wspólnej tożsamości⁵ – w 1942 roku tym samym argumentem posłużyli się narodowi socjaliści, gdy niemiecki minister poczt Wilhelm Ohnesorge przypomniał delegatom na kongres wiedeński, że główną rolą usług pocztowych jest promowanie międzynarodowego porozumienia i pokoju między narodami (*Europäischer Postkongress Wien 1942...*, 2013, s. 12–16).

W latach dwudziestych XX wieku zwolennicy wspomnianej koncepcji *Mittleurop*y zaproponowali powołanie unii pocztowej (Gothein, 1930). Pojawiały się też głosy – w tym członków Międzynarodowej Izby Handlowej (ICC) – odwołujące się raczej do gospodarki, ponieważ unia pocztowa ułatwiłaby handel. Również plan Brianda zakładał utworzenie europejskiej unii pocztowej, która pozwoliłaby usprawnić wymianę gospodarczą, a przy tym położyłaby podwaliny pod większy projekt zjednoczonej Europy. Możliwość wprowadzenia wspólnego znaczka, który odgrywałby rolę ważnego jednoczącego symbolu, zwiększała jeszcze wartość proponowanej unii. Mimo to poszczególne administracje nie poparły tego projektu, m.in. z powodu obaw, że polityka będzie miała nadmierny wpływ na ich współpracę (Laborie, 2011, s. 315–331). Należy zauważyć, że w tamtym czasie unia pocztowa była raczej częścią różnych planów organizacji Europy – i to niezależnie od ideologii.

W żaden sposób nie wyklucza to jednak interpretacji, że EUPT była nazistowsko-faszystowskim tworem, co widać tym lepiej, im bardziej przyjrzymy się różnym celom jej polityki, które reprezentowały ciągłość. Po pierwsze, główne dążenie do zniesienia opłat tranzytowych i wprowadzenia jednej ceny dla każdej kategorii wagowej, co pozwoliłoby stworzyć wspólny europejski obszar działalności pocztowej, było podnoszone przez Niemców już od założenia Światowego Związku Pocztowego w 1874 roku, a do tego szeroko dyskutowane w okresie międzywojennym (Laborie, 2018, s. 310). Po drugie, z instytucjonalnego punktu widzenia EUPT pozostała wierna zasadom Światowego Związku Pocztowego, i to nie tylko z tego względu, że działała w jego ramach jako unia regionalna. Ustanowienie stałych komitetów ekspertów oraz biura unii, przyjęcie systemów finansowania zależnych od wielkości kraju, zasada podejmowania decyzji przez konsensus, niewiążący charakter porozumienia, brak mechanizmów sankcji, przyjmowanie nowych członków na podstawie złożenia w biurze EUPT deklaracji o chęci przystąpienia do unii przez daną

4 „(Francuski) minister spraw zagranicznych wezwał do przedkładania projektów Komisji Studyjnej na rzecz Unii Europejskiej, którą utworzono w ramach Ligi Narodów” (Note from the Study Group..., 1938).

5 Idea ta nie straciła na aktualności po II wojnie światowej.

administrację (*Europäischer Postkongress Wien 1942...*, 2013, s. 98–103) – wszystkie te decyzje stanowiły kontynuację wcześniej ustalonych zasad i wytycznych dla międzynarodowej współpracy pocztowej (Sasse, 1959), a zatem trudno uznać, że wpłynęły na nie państwa Osi lub ich ideologia. W infrastrukturze EUPT wprowadzono jednak zmiany, które zdawały się przeczyć tym zasadom. Omawiamy je w kolejnej części artykułu.

Wpływ ideologii na warstwę symboliczną EUPT

Kształt EUPT ustalił się podczas licznych spotkań przygotowawczych w 1941 roku, zwłaszcza po podpisaniu bilateralnego porozumienia między Niemcami a Włochami (*Abkommen zwischen der Deutschen Reichspost, 1941*), w którym ujawniono, że to właśnie te dwa kraje staną na czele unii. Na zakończenie kongresu w Wiedniu w październiku 1942 roku⁶ 13 administracji⁷ podpisało konwencję o EUPT i stało się jej członkami: Albania, Bułgaria, Dania, Niemcy, Finlandia, Włochy, Chorwacja, Holandia, Norwegia, Rumunia, San Marino, Słowacja i Węgry (*Europäischer Postkongress Wien 1942...*, 2013, s. 102–103) – wszystkie te kraje albo znajdowały się pod okupacją Niemiec bądź Włoch, albo łączył je z nimi sojusz. Hegemonia państw Osi znalazła wyraz w symbolicznych wyborach, z których omówimy tutaj lokalizację biura unii oraz zdobiące je flagi, języki urzędowe unii oraz znaczki wydawane przez III Rzeszę, Norwęgii i Holandii. Mimo to wykorzystanie tych symboli w ramach EUPT nie było pozbawione ambiwalencji.

Główna siedziba EUPT znajdowała się w Wiedniu i pozostawała pod nadzorem niemieckiej administracji pocztowej. Takie podejście stanowiło wyraźną próbę zaprowadzenia hegemonii w ramach nowego europejskiego ładu pocztowego, ponieważ tym samym odpowiedzialność za jego funkcjonowanie miała spocząć głównie na Reichspostministerium (s. 100). Językami urzędowymi EUPT były niemiecki i włoski (s. 99), co oznaczało zmianę, ponieważ zwykle to francuski uważano za język współpracy międzynarodowej. Wstępny niemiecki projekt porozumienia nie przewidywał ustanowienia językiem urzędowym języka włoskiego, ale podczas kongresu zmieniono ten zapis, by wykazać równość między oboma państwami Osi (*Summary of the report of Legationsrat Stahlberg, 1942*). Ta korekta i pierwotne nieuwzględnienie języka włoskiego jasno pokazują nie tylko dysproporcję sił między III Rzeszą a Włochami, lecz także wyraźne dążenie do wykorzystania pozycji geopolitycznej do zmiany

6 W 1943 roku odbyły się dwie inne konferencje komitetów, a na 1944 rok planowano kolejny kongres.

7 Niektóre państwa – Hiszpania, Szwajcaria, Watykan i Turcja – były obserwatorami (*Europäischer Postkongress Wien 1942...*, 2013, s. 10).

statusu państw w ramach organizacji międzynarodowej. Można przecież powiedzieć, że język to władza.

Zgodnie z tradycją przed miejscem obrad powinny zawisnąć flagi państwowe wszystkich administracji biorących udział w kongresie. Tak też stało się w 1942 roku, choć nie bez sprzeciwu ze strony niemieckiego ministra spraw zagranicznych⁸. Jego zdaniem mogło to wskazywać na rzekomą niepodległość okupowanych państw, które *de facto* jej nie miały (Note for the Foreign Minister of the Third Reich, 1942). Minister poczt Ohnesorge wykorzystał swoje koneksje z Adolfem Hitlerem, który zdecydował o wywieszeniu wszystkich flag (Summary of the report of Legationsrat Stahlberg, 1942). Kwestia ta dobrze ilustruje ogólne napięcie między technokratycznym a politycznym podejściem do EUPT. Rozwiązanie sytuacji należy uznać za godne uwagi, ponieważ oznaczało odejście od hegemonii geopolitycznej.

Niemcy, Holandia, Norwegia i Słowacja wydały znaczki okolicznościowe upamiętniające kongres i założenie EUPT w 1942 roku. Łączył je brak wyraźnych odniesień ideologicznych w warstwie graficznej, która w żaden sposób nie nawiązywała do nazistowsko-faszystowskiej idei „nowej Europy”. Dwa znaczki niemieckie przedstawiają listonosza – jeden konnego, drugi pieszego – dmącego w trąbkę pocztową na tle mapy Europy (po prostu mapa i Europa na globusie). W obu przypadkach postać ta wydaje się większa od kontynentu europejskiego, co można interpretować jako ukazanie hegemonii. Znaczki nie zawierają typowych odniesień do nazizmu i jego ideologii, np. portretu Führera (Europäischer Post- und Fernmeldeverein, 1942). Potwierdzałoby to hipotezę Trögera, że niemiecka administracja pocztowa nie wykorzystwała ich propagandowego potencjału (Tröger, 2019, s. 420). Może to jednak również oznaczać, że nie chciała umniejszać technokratycznego charakteru unii emitowaniem znaczka skażonego ideologią. Znaczek holenderski ma trąbkę pocztową w tle i napis: „Europejski Kongres Pocztowno-Telekomunikacyjny” na pierwszym planie (Michel® Europa 2017/2018, 2017, s. 1228). Na norweskim – głowa Vidkuna Quislinga, ówczesnego premiera, sąsiaduje z lwem, który zdobił pierwszy znaczek wydany przez państwo norweskie. Tylko napis wskazuje na związek znaczka z EUPT (Europeisk Postforening firmerker, Avisartikler, 1942), wydaje się zatem, że służył on za narzędzie legitymizacji Quislinga jako przywódcy Norwegii w „nowej Europie”, zwłaszcza że administracja norweska przystąpiła do unii bez żadnych

⁸ „Wczoraj minister poczt Rzeszy wyraził jednak pilne życzenie, by flagi państwowe wszystkich administracji pocztowych reprezentowanych na kongresie zostały publicznie wywieszane w Wiedniu. Flagi zawisną na dworcu kolejowym i na podwórzu dawnego pałacu Rothschildów, czyli miejsca obrad. Zwróciliśmy p. Rischowi uwagę, że tego rodzaju wywieszanie flag kłóci się niejako z technicznym charakterem kongresu, z czym się zgodził. Uważa on jednak, że minister poczt Rzeszy nie odstąpi od swojego zamiaru” (Note for the Foreign Minister of the Third Reich, 1942).

głębszych nawiązań do koncepcji Europy czy międzynarodowych stosunków pocztowych. Znaczek słowacki stanowił wyjątek, ponieważ prezentował flagi państw członkowskich – wyraźne były niemiecka, włoska i słowacka – wraz z ich ideologicznymi symbolami (*Michel® Europa 2018, 2018, s. 555–556*). W sumie omówione znaczki nie zawierają zbyt wielu elementów nawiązujących do ideologii lub ukazujących hegemonię.

Podsumowując wywód, narodowi socjaliści i faszyci nie wykorzystywali ideologii i swojej hegemonii politycznej w warstwie symbolicznej EUPT w sposób tak jednoznaczny, jak mogłoby się wydawać. Przykłady użycia tej pierwszej trudno wręcz znaleźć, a z hegemonii władzy skorzystano do pewnego stopnia w celu zmiany istniejących od dawna międzynarodowych zasad. I choć wybór siedziby i języków urzędowych jasno pokazuje znaczenie tej hegemonii, kwestia flag i znaczków pozwala zobaczyć bardziej zniuansowany obraz rzeczywistości, w której w konflikcie aspektów technokratycznych i hegemonicznych ostateczne zwycięstwo przypada technokracji.

Między technokratyczną wiedzą a wojną – symboliczny przypadek Francji

W latach trzydziestych XX wieku francuska administracja PiT była przygotowana na ideę powstania europejskiej organizacji pocztowej (Laborie, 2018, s. 308). Nowość EUPT polegała jednak nie tylko na połączeniu usług pocztowych z telekomunikacją, lecz także – być może przede wszystkim – na dominacji Niemiec w ramach tej nowej organizacji.

Gdy w 1942 roku Reichspostministerium zaofiarowało francuskiej administracji (reżimu Vichy) rolę „arbitra między państwami”, podkreślając rolę nowej unii jako „stałego organu działającego niezależnie od Biura Międzynarodowego w Bernie” (*Organisation et fonctionnement d’une union postale européenne, 1942?*), propozycja okazała się trudna do przyjęcia. W związku z wątpliwościami na szczeblu wewnętrznym dotyczącymi neutralności nowej organizacji Francja odmówiła przystąpienia do EUPT.

Niemniej jednak stanowisko Francuzów ewoluowało i we wrześniu 1942 roku padła deklaracja, że Francja weźmie udział w projekcie, choć „wyłącznie na polu technicznym”⁹. Szybko pojawił się natomiast problem:

9 „Postawa Niemiec była bardziej wyrazem dążenia do hegemonii germańskiej w Europie niż chęci zawarcia porozumienia pocztowego czy nawet gospodarczego, którym byłyby zainteresowane wszystkie kraje europejskie” (*Note de la Direction de la Poste et des Bâtiments pour le Secrétaire d’Etat, 1942*).

10 „Po dość długiej wymianie poglądów na ten temat Departament Spraw Zagranicznych [...] uznał, że należy utrzymać decyzję o złożeniu przez Francję wniosku o członkostwo, ale przy założeniu, że wkład delegacji francuskiej ograniczy się wyłącznie do pola technicznego, a ona sama będzie unikać odwoływania się do

językiem nowo powstałej organizacji nie był francuski, a marka Rzeszy zastąpiła złotego franka w roli waluty referencyjnej. Stanowiło to odwrócenie praktyk i symboli internacjonalizmu naukowego, czego strona francuska nie chciała zaakceptować (*Historique des pourparlers concernant la conférence de Vienne*, 14 października 1942 roku, 1942, s. 6). Francja utraciła wszelką możliwość wpływu na debatę, gdy 22 września 1942 roku na polecenie Reichspostministerium cofnięto zaproszenie¹¹ dla tego kraju na kongres we Wiedniu (Martius an Dir. Ha. Pol., 1942).

Czy oznaczało to koniec francuskiej obecności w EUP? Absolutnie nie!¹² Niemcy stale wykazywały zainteresowanie udziałem Francuzów w różnych dyskusjach i to właśnie Reichspostministerium zaprosiło ich na spotkania w Berlinie i Wiedniu w 1943 roku. Część francuskich ekspertów, których pierwotnie zaproszono w 1942 roku, wzięła udział w tych negocjacjach. Obrady zakończyły się tylko połowicznym sukcesem, a różnice zdań między niemieckimi¹³ a francuskimi¹⁴ specjalistami zdają się potwierdzać istnienie licznych punktów spornych.

Podsumowanie

Nasze badania poświęcone pierwszeństwu ideologii nad technokratyczną koniecznością lub odwrotnie nie dały jednoznacznych wyników. Można znaleźć dowody na wpływ obu tych aspektów, przy czym towarzyszyły im zmiany w stosunku do istniejących wcześniej instytucji, które jasno

argumentów natury politycznej” (Note from the Direction of Posts and Buildings to the Secretary of State, b.d.).

- 11 „Podczas rozmowy 22 września Armeefeldpostmeister poinformował Inspektora Generalnego p. Girodeta, że tego samego ranka otrzymał telegram z Berlina, w którym przekazano mu, że zdaniem wyższych władz Rzeszy nie ma potrzeby zapraszania francuskiej administracji PiT na kongres w Wiedniu” (*Historique des pourparlers concernant la conférence de Vienne*, 14 października 1942 roku, 1942, s. 6).
- 12 Pewne okoliczności pozwalają sądzić, że Francja ostatecznie przystąpiłaby do EUP: „Z drugiej strony, w związku ze zbliżającym się we Francji wejściem w życie porozumień wiedeńskich dotyczących Europejskiej Unii Pocztowej” (The Secretary of State for Industrial Production and Communications to the Secretary of State for Foreign Affairs, 12 maja 1944 roku, 1944).
- 13 „Treść spotkań została im nieformalnie przedstawiona w tłumaczeniu na język francuski. Ponadto dwóch przedstawicieli Francji odbyło osobiste spotkanie, które stanowiło bezprecedensową okazję do wyrażenia poglądów [...] przy szerokim francusko-niemieckim porozumieniu we wszystkich kwestiach technicznych, tak że późniejsze przystąpienie administracji francuskiej do Europejskiej Unii Pocztowo-Telekomunikacyjnej nie prowadziłyby do różnic zdań i trudności na polu specjalistycznym” (RAV Pressburg 233, 16 września 1943 roku, 1943).
- 14 „Uwagi delegatów niemiecko- i włoskojęzycznych nie były tłumaczone na język francuski, dlatego przewodniczący delegacji francuskiej ogłosił i poświadczył w protokole spotkania, że w tych warunkach mógł odegrać wyłącznie rolę obserwatora” (Note for the French Minister of Industrial Production and Communications, 24 września 1943 roku, 1943).

wynikały z odwoływania się do hegemonicznej pozycji (np. w kwestiach języka urzędowego i waluty).

EUPT nie do końca wpisuje się w koncepcję „nowej Europy”. Choć z całą pewnością unia mogła funkcjonować jako materiał propagandowy – urzeczywistnienie „nowej Europy” – wydaje się, że tak naprawdę motywacja ideologiczna nie odgrywała w niej aż tak ważnej roli, jak niektórzy mogliby sądzić. Wymowny pod tym względem jest projekt graficzny niemieckiego znaczka, a także kontynuacja w ramach EUPT pewnych zasad, takich jak podejmowanie decyzji przez konsensus, co jasno pokazuje, że różne administracje były traktowane równo, a ingerencje ministerstw spraw zagranicznych można uznać za marginalne. Przypadek Francji doskonale ilustruje niespójne podejście do przyszłości Europy. Jakie miejsce miało w niej zajmować państwo cieszące się względny poważaniem, zwłaszcza w sektorze telekomunikacji? W jaki sposób jego administracja miała zintegrować się ze zmienionym środowiskiem, które kłóciło się z jej wyobrażeniem współpracy międzynarodowej (np. w odniesieniu do języka urzędowego)? Tego rodzaju napięcia pozostały widoczne do końca istnienia EUPT w 1945 roku.

Co więcej – i co również zasługuje na uwagę – pojemność określenia „nowa Europa” wymuszała negocjowanie każdej kwestii od nowa. Politykom nie zawsze udawało się postawić na swoim, co widać na przykładzie incydentu z flagami, kiedy to niemiecki minister spraw zagranicznych nie zdołał narzucić swojej woli koledze z Reichspostministerium.

(tłum. Aleksandra Arumińska)

Bibliografia

Źródła archiwalne:

- Archiwum Dyplomatyczne Ministerstwa Spraw Zagranicznych, La Courneuve (Archives diplomatiques du Ministère des Affaires Etrangères – AD)
The Secretary of State for Industrial Production and Communications to the Secretary of State for Foreign Affairs [Sekretarz Stanu ds. Produkcji Przemysłowej i Komunikacji przy Sekretarzu Stanu do Spraw Zagranicznych], 12 maja 1944 roku. (1944). AD, Vichy 245 Europe, Guerre 1939–1945.
- Archiwum Federalne, Berlin-Lichterfelde (Bundesarchiv – BA)
Abkommen zwischen der Deutschen Reichspost und der Königlichen Italienischen Post- und Telegraphenverwaltung [Prozumienie między niemiecką Poczta Rzeszy a włoskim Królewskim Zarządem Pocht i Telegrafów], wrzesień–październik 1941 roku. (1941). BA, sygn. R4701-23935.
- Europäischer Post- und Fernmeldeverein, Briefmarken [Europejska Unia Pocztowno-Telekomunikacyjna, znaczki pocztowe], 19 października 1942 roku. (1942). BA, sygn. R4701/11631.
- Ohnesorge an Hitler [Ohnesorge do Hitlera], 21 czerwca 1941 roku. (1941). BA, sygn. R4701/11200.
- Rede Dr. Risch über: „Gedanken zu einer Reform des Post- und Fernmeldewesens” [Przemówienie dr. Risch pt. „Przemyślenia na temat reformy systemu pocztowego i telekomunikacyjnego”], S. 9, 12–13 lutego 1941 roku. (1941). BA, sygn. R4701/11263.

- Archiwa Narodowe, Pierrefitte-sur-Seine (Archives Nationales – AN)
Historique des pourparlers concernant la conférence de Vienne [Historia rozmów na temat konferencji w Wiedniu], 14 października 1942 roku. (1942). AN, sygn. 19870773/33.
 Note de la Direction de la Poste et des Bâtiments pour le Secrétaire d'Etat [Nota Dyrekcji Poczty i Budynków do sekretarza stanu], 19 września 1942 roku. (1942). AN, sygn. 19960439/8.
 Note for the French Minister of Industrial Production and Communications [Nota do francuskiego Ministra Produkcji Przemysłowej i Komunikacji], 24 września 1943 roku. (1943). AN, sygn. 19960439/8.
 Note from the Direction of Posts and Buildings to the Secretary of State [Nota Dyrekcji Poczty i Budynków do sekretarza stanu]. (b.d.). AN, sygn. 19960439/8.
 Note from the Study Group for the European Postal to the Minister (Cabinet) [Nota Grupy Studyjnej na rzecz Europejskiej Unii Pocztowej do ministra (gabinetu)]. Luty 1938 roku. (1938). AN, sygn. 193819960439/8.
 Organisation et fonctionnement d'une union postale européenne [Organizacja i funkcjonowanie europejskiej unii pocztowej]. (1942?). AN, sygn. 19960439/8.
- Archiwum Państwowe, Oslo (Riksarkivet – RAO)
 Europeisk Postforening frimerker, Avisartikler [Znaczkii Europejskiej Unii Pocztowej, artykuły prasowe], 12 października 1942 roku. (1942). RAO, Postens sentralledelse, Postmuseet [Urząd Pocztowy, Muzeum Poczty] (PM), Fa – Norgeskatalogen, sygn. Fa – 0008, 309–310.
- Archiwum PTT, Berno (PTT Archives – PTT)
 Expédition des documents de service par le bureau international aux Administrations de l'Union [Wysyłka dokumentów służbowych przez biuro międzynarodowe do różnych administracji w ramach Unii]. (b.d.). PTT, sygn. P-00C_0128_11.
- Archiwum Polityczne Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Berlin (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts – PA)
 Martius an Dir. Ha. Pol. [Martius do Dir. Ha. Pol.], 3 października 1942 roku. (1942). PA, sygn. R106301.
 Note for the Foreign Minister of the Third Reich [Nota do ministra spraw zagranicznych Trzeciej Rzeszy], 29 września 1942 roku. (1942). PA, sygn. R106301.
 RAV Pressburg 233, 16 września 1943 roku. (1943). PA.
 Summary of the report of Legationsrat Stahlberg [Streszczenie raportu radcy legacyjnego Stahlberga], 20 października 1942 roku. (1942). PA, sygn. R106301.
- Duńskie Archiwa Państwowe, Kopenhaven (Rigsarkivet – RAK)
 Journalsager [Dzienniki] (1935–1944). RAK, 1762–1990, 0042 Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvaesenet [Dyrekcja Generalna ds. Poczty i Telegrafu], sygn. X.C.1.A 1935-1944, 14281.

Publikacje:

- Blüdnikow, B., Johansen, H.Ch. (1993). *P & Ts historie. Post og Tele under samme tag*. København, [Glostrup]: [Eksp. Postens Indkøbscenter], Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet.
- Europäischer Postkongress Wien 1942 / Congresso Postale Europeo Wien 1942. Original-Nachdruck zur postgeschichtlichen Forschung in deutscher (ohne italienische) Sprache. Arge Generalgouvernement 1939–1945 e.V.* (2013). Berlin-Schönefeld: Morgana Edition.
- Gothein, G. (1930). Auf dem Wege zu einem mitteleuropäischen Postverein. *Europa-Wirtschaft*, t. 4, s. 152–156.
- Gruchmann, L. (1962). Nationalsozialistische Großraumordnung. Die Konstruktion einer „deutschen Monroe-Doktrin“. *Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, t. 4, s. 7–167.
- Grunert, R. (2012). *Der Europagedanke westeuropäischer faschistischer Bewegungen 1940–1945*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Henrich-Franke, Ch. (2018). Comparing Cultures of Expert Regulation. Governing Cross-Border Infrastructures. *Contemporary European History*, t. 27, nr 2, s. 280–300.
- Henrich-Franke, Ch., Laborie, L. (2018). European Union by and for Communication Networks: Continuities and Discontinuities during the Second World War. *Comparativ*, t. 28, nr 1, s. 82–100.
- Herren, M. (1997). „Weder so noch anders“: schweizerischer Internationalismus während des Zweiten Weltkrieges. *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte – Revue suisse d'histoire – Rivista storica svizzera*, t. 47, nr 4, s. 621–643.

- Kletzin, B. (2000). *Europa aus Rasse und Raum. Die nationalsozialistische Idee der Neuen Ordnung*. Münster: Lit.
- Kreis, G. (2011). *Die Schweiz im Zweiten Weltkrieg. Aktual. Neuauflg.* Innsbruck: Haymon.
- Laborie, L. (2011). *L'Europe mise en réseaux. La France et la coopération internationale dans les postes et les télécommunications (années 1850–années 1950)*. Bruxelles: P.I.E.-P. Lang.
- Laborie, L. (2018). Enveloping Europe. Plans and Practices in Postal Governance, 1929–1959. *Contemporary European History*, t. 27, nr 2, s. 301–325.
- Lotz, W., Ueberschär, G.R. (1999). *Die Deutsche Reichspost 1933–1945. Eine politische Verwaltungsgeschichte*. Berlin: Nicolai.
- Martin, B.G. (2016). *The Nazi-Fascist New Order for European Culture*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Michel® Europa 2017/2018 (2017), t. VI: Westeuropa (2017). 102. Auflage. Unterschleißheim: Schwaneberger Verlag GmbH (Michel Europa-Katalog, Westeuropa).
- Michel® Europa 2018 (2018), t. I: Mitteleuropa. Unterschleißheim: Schwaneberger Verlag GmbH.
- Sasse, H. (1959). *Der Weltpostverein. französischer und deutscher Text des Weltpostvertrages und anderer grundlegender Bestimmungen mit einer Einführung*. Frankfurt am Main: A. Metzner.
- Schot, J., Lagendijk, V. (2008). Technocratic Internationalism in the Interwar Years. Building Europe on Motorways and Electricity Networks. *Journal of Modern European History*, t. 6, nr 2, s. 196–217.
- Tröger, F. (2019). *Die Propaganda und die Vielen. Briefmarken in der politischen Kommunikation des NS*. W: P. Smolarski, R. Smolarski, S. Vetter-Schultheiß (red.), *Gezähnte Geschichte*. Göttingen: v&r Unipress (s. 339–420).